

REPREZENTATIVNA ARHITEKTURA KONTINENTALNE HRVATSKE - DVORCI

Potencijal reprezentativne stambene arhitekture, osobito dvoraca u kontinentalnom dijelu Hrvatske je izniman, ali su obnova i održivo korištenje otežani složenom vlasničkom strukturom, zahtjevnim finansijskim ulaganjima, konzervatorskim zahtjevima koji nisu unaprijed javno dostupni te percepciji investitora o ograničenoj namjeni. Imajući u vidu da su kapacitet upravljanja i namjena ključni čimbenici u očuvanju kulturnog dobra, Ministarstvo kulture potiče integralni pristup obnovi koji podrazumijeva promicanje harmoničnog ili održivog razvoja, odnosno očuvanje i afirmaciju spomeničke baštine uz odgovarajuće prilagodbe potrebama suvremenog korištenja.

Ministarstvo kulture je tijekom 2019. godine provelo sustavni terenski pregled svih dvoraca upisanih u Registrar kulturnih dobara Republike Hrvatske s ciljem izrade preporuka o mogućnostima i stupnju intervencija na kulturnom dobru za potrebe nove namjene uz očuvanje kulturno-povijesnih, arhitektonskih i ambijentalnih vrijednosti koje doprinose njihovom značenju. Preporuke za obnovu i namjenu temelje se na vrednovanju svih sastavnica zaštićenih cjelina koje uz zgrade dvoraca uključuju i okoliš, perivoje i gospodarske zgrade imanja. Osim terenskog pregleda stanja, u svrhu izrade preporuka, korišteni su kartografski izvori, povijesne fotografije, dostupna literatura, konzervatorska dokumentacija te podaci o vlasništvu, namjeni, stanju dokumentiranosti i izvorima financiranja.

Riječ je o velikom i vrijednom fondu koji prezentira način života hrvatskog plemstva na području kontinentalne Hrvatske u razdoblju od 16. stoljeća, kada započinje izgradnja prvi nizinskih dvoraca-kaštela kod kojih je vrlo važna i obrambena funkcija, do početka 20. stoljeća kada se podižu posljednji dvorci isključivo stambene namjene. Povijesne okolnosti uvelike su utjecale na način izgradnje i primarne funkcije dvoraca, a onda posredno i na njihovu koncepciju odnosno tipologiju i oblikovanje. Važnost obrambene funkcije tijekom 16. i 17. stoljeća rezultirala je varijacijama zatvorenog tipa dvorca s ugaonim kulašima. Dolazeće stoljeće, s kojim će nastupiti sigurnije razdoblje, a time i gospodarski razvoj, predstavlja zlatno doba stambene reprezentativne gradnje što će omogućiti afirmaciju principa baroknog stila koji upravo tada u europskoj arhitekturi doživljava svoj vrhunac. Obrambeni elementi arhitekture iščezavaju u zamjenu za naglašeniju reprezentativnost, udobnost i rastvaranje prema vanjskom prostoru, odnosno povezivanje s prirodom koja poprima značajnu ulogu i udio u koncepciji cjeline. Stoga hortikultурno uređene površine postaju obaveznim dijelom kompleksa, a perivojno uređeni prostori postaju neizostavni dijelovi dvorskog okruženja. Tijekom 19. stoljeća, usprkos društvenim promjenama, plemstvo i dalje živi na svojim dvorskim posjedima, a poljoprivrednu djelatnost ponegdje zamjenjuje industrijskom pa se umjesto vršilnica i žitnica na imanjima zatječe manji proizvodni pogoni. Brojne obnove, dogradnje i adaptacije potječu upravo iz ovoga razdoblja, a nekolicina dvoraca je u cijelosti tada izgrađena pri čemu neostilovi doživljavaju svoju afirmaciju u rezidencijalnoj stambeno-ladanjskoj izgradnji.

Na području 14 županija kontinentalne Hrvatske nalazi se 101 dvorac upisan u Registrar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Od ukupnog broja dvoraca 54 su u vrlo dobrom ili zadovoljavajućem stanju, 24 dvorca nemaju znatnijih problema sa stanjem konstrukcije ili utjecajem vlage, ali im je potrebna obnova, dok 23 dvorca nisu u funkciji, u lošem su ili vrlo lošem stanju što u nekim primjerima podrazumijeva i urušavanje pojedinih dijelova zgrade kao npr. krovista te je potrebna opsežna obnova, djelomična rekonstrukcija ili suvremena reinterpretacija pojedinih sklopova kompleksa.

Vlasništvo i korištenje je složeno te je izravno povezano s mogućnošću održavanja pa tako i stanjem kulturnog dobra. Od ukupnog broja dvoraca 38 ih je u privatnom vlasništvu, 36 ih je u vlasništvu općina

ili gradova, 12 ih je u državnom vlasništvu, a 15 u vlasništvu različitih udruga, vjerskih organizacija, Nadbiskupije i sl. Osim održavanja iz vlastitih sredstava, 12 dvoraca kako dokumentacija tako i radovi, finančirani su sredstvima europskih fondova, a u posljednjih 10 godina 36 dvoraca se obnavlja sredstvima Ministarstva kulture iz Programa javnih potreba u kulturi. Sredstvima županija, gradova i općina obnavljano je 37 dvoraca, dok je 16 dvoraca obnavljano sredstvima vlasnika, odnosno iz privatnih izvora. Obnove i prenamjene dvoraca u posljednjih desetak godina potaknute su fondovima koji su prepoznali baštinu kao pokretača lokalnog razvoja, a dvorce pogodne za različite vrste sadržaja koji bi omogućili njihovu održivost kroz dodanu gospodarsku vrijednost. Pojavom potencijalnih investitora, privatnih vlasnika i lokalnih uprava s različitim stavovima i vizijama, intenzivirala se potreba za utvrđivanjem stanja ove vrste kulturnog dobra u cjelini te objavom općih konzervatorskih preporuka o mogućnostima obnove i prenamjene dvoraca te ostalih sastavnica zaštićenih kompleksa.

Foto: Večernji list

Iako se unutar ovih cjelina vrijednosti sabiru na različite načine i u raznim slojevima, uglavnom se najveća vrijednost koncentriira na zgradi dvorca, dok su gospodarski sklopoli nositelji ambijentalnih i dokumentarnih vrijednosti. Riječ o funkcionalnim i ambijentalnim cjelinama u kojima gospodarske zgrade predstavljaju svjedočanstvo o načinu funkcioniranja i privređivanja, a danas su ujedno i veliki potencijal za prenamjenu i novo korištenje.. Neizostavna komponenta ovih cjelina i značajan nositelj njihova identiteta je hortikultурno uređeno okruženje. Riječ je prije svega o perivojima različitog stanja i stupnja očuvanosti čije matrice i biljni fond potječu uglavnom iz 19. stoljeća, a često i s početka 20. stoljeća, dok se ponegdje zatječu samo livade ili pašnjaci koji su zamjenili nekadašnje perivoje, vrtove i voćnjake. Značajan je odnos dvorca spram užeg okruženja koje je u pravilu povjesno definirano, međutim na njegov identitet utječe i širi prostorni kontekst s kojim se prožima i kojem određuje karakter.

PRISTUP OČUVANJU I OBNOVI

- DVORAC

Vrednovanje dvoraca provedeno je na temelju tipoloških i stilskih obilježja koja se očitavaju iz arhitektonskog koncepta, što osim prostornog ustroja podrazumijeva odnose masa, artikulaciju i oblikovanje pročelja kao i uređenje interijera. Umjetnička vrijednost izravno je vezana za visoku arhitektonsku vrijednost koja proizlazi iz kvalitete i složenosti arhitektonskog koncepta u kojem se afirmiraju obilježja stila. Posebnu vrijednost predstavljaju očuvani interijeri dvoraca gdje se zatječu zidni oslici, dekorativni elementi poput štuko dekoracija i ornamentalnog oslika, drvene zidne oplate, vratna i prozorska stolarija, različite vrste drvenih podova, kaljeve peći, kamini itd. Značajni su kao svjedočanstvo kulture življenja hrvatskog plemstva, ali i pripadnosti ove izgradnje srednjoeuropskom kulturnom krugu pod čijim utjecajem i u čijem okrilju nastaje. Nadalje, interijeri su mesta gdje se pojavljuju karakteristični materijali i njihova obrada, odnosno stare tehnike - teraco, inkrustacija, fladranje, fresco slikanje – što svakako doprinosi njihovom značaju i vrijednosti.

Ambijentalna vrijednost pridružena je svakom dvoru jer svojom pojavnosću kreira karakterističan ambijent, odnosno identitet prostora kojem pripada. Povjesne su vrijednosti vezane za događaje i osobe koje su gradile, živjele i djelovale unutar određenog dvorca i dvorskog kompleksa. Dokumentarnu vrijednost nasljeđuje svaki dvorac kao i cijeli kompleksi koji predstavljaju svjedočanstvo o načinu i organizaciji života plemstva na području kontinentalne Hrvatske.

Vrijednosti su usko vezane za stupanj očuvanosti građevnog povjesnog supstrata i izvornog oblikovanja o čemu ovisi stupanj zaštite, odnosno primjena metode obnove i razina mogućih zahvata.

Najviši stupanj zaštite, koji podrazumijeva primjenu konzervatorskih metoda (održavanje, sanacija, konzervacija, restauracija, restitucija) u očuvanju volumena, artikulacije i oblikovanja pročelja, prostornog ustroja, konstruktivnih elemenata i opreme interijera uz minimalne moguće intervencije u interijeru s

ciljem zadovoljavanja nove funkcije, odnosi se na cijelovito očuvane dvorce visoke arhitektonske vrijednosti. Riječ o konceptima visoke kvalitete i složenosti s obilježjima određenog stila ili o rijetkim rješenjima u kojima slojevitost postaje značajna karakteristika te predstavlja svjedočanstvo promjena i prilagodbi određenom načinu života. Ovaj stupanj zaštite podrazumijeva i cijelovitu očuvanost povijesnog uređenja interijera (podne obloge, zidne ili svodne stropne slikane ili štuko dekoracije, vratnu stolariju pa i opremu u smislu kaljevih peći, kamina i drugih karakterističnih elemenata povijesnog uređenja) iz čega, dakako, proizlazi vrlo ograničena mogućnost suvremenih zahvata. Prihvatljivi su, naime, samo zahvati potrebni za primarno funkcioniranje u ograničenoj mjeri kao na primjer uvođenje instalacija, komunikacijskih veza ili neizbjegljivih utilitarnih prostorija (npr. sanitarni čvorovi).

Najbrojnija je skupina dvoraca čija vrijednost korespondira s drugim stupnjem zaštite kojim je predviđena primjena konzervatorskih metoda (održavanje, sanacija, konzervacija, restauracija, restitucija, rekonstrukcija) u očuvanju volumena, artikulacije i oblikovanja pročelja, prostornog ustroja, konstruktivnih elemenata i opreme interijera, dok su u interijeru moguće određene intervencije s ciljem zadovoljavanja nove funkcije. Riječ je o stanju koje je zbog neprimjerenih adaptacija ili zapuštenosti dijelom izmijenjeno u odnosu na povijesno, međutim, očuvani su vanjština i osnovni prostorni ustroj, konstruktivni elementi, a ponegdje i dijelovi opreme interijera. U ovakvim se situacijama konzervatorski pristup obnovi temelji na kriteriju maksimalno mogućeg očuvanja povijesnog građevnog supstrata i izvornih elemenata oblikovanja korištenjem metoda konzervacije, restauracije, restitucije, dok se rekonstrukcija preporuča kod nedostajućih elemenata za koje postoje materijalni ostaci ili dokumentacija o izvornom oblikovanju, a reinterpretacija za izgubljene elemente ili elemente koji ne pripadaju izvornom oblikovanju te nisu kvalitativno doprinijeli dvorcu kao cjelini. Kada je riječ o mogućim intervencijama u interijerima, misli se na mogućnosti prilagodbe novoj namjeni onih dijelova koji su već ranije izmijenjeni u odnosu na povijesnu situaciju, odnosno na intervencije kojima se neće degradirati povijesna koncepcija i spomeničke vrijednosti.

Treći stupanj zaštite, kojim se namjerava očuvati volumen te artikulacija i oblikovanje pročelja dvorca primjenom konzervatorskih metoda (održavanje, sanacija, konzervacija, restauracija, restitucija, rekonstrukcija), omogućava slobodnu prilagodbu prostora potrebama nove namjene. Ova skupina nije brojna jer se uglavnom odnosi na situacije s potpuno izmijenjenim ili nestalim povijesnim prostornim konceptom, međukatnim konstrukcijama i interijerskim uređenjem, međutim vanjština je očuvana te predstavlja visoku ambijentalnu vrijednost.

Četvrti stupanj zaštite, kojim se predviđa nova izgradnja u smislu faksimila volumena i pročelnog oblikovanja povijesne zgrade (ukoliko postoji dokumentacija ili drugi materijalni izvori informacija na temelju kojih je moguće izvesti faksimil) ili suvremenog oblikovanja u osnovnim gabaritima povijesne zgrade koja se nalazila na tom mjestu, odnosi se uglavnom na srušene dijelove dvorca čijom bi se pojavošću uspostavila izgubljena cijelovitost. Pristup, dakako, ovisi o stanju i vrijednostima postojećih i nedostajućih dijelova kao i mogućnostima odnosno dostupnosti dokumentacije potrebne za faksimilsku rekonstrukciju. Kod nekih se primjera može kombinirati primjena konzervatorskih metoda na postojećim ruševnim dijelovima i suvremena reinterpretacija unutar povijesnih gabarita nedostajućih dijelova koja će se ukloniti u zadani kontekst te svojim kvalitetama možda i doprinijeti vrijednosti građevine. Kod ovih se primjera predviđa slobodna prilagodba prostora potrebama nove namjene.

Izgradnja potpuno novih aneksa, kao peti stupanj zaštite, predviđena je samo u nekoliko primjera i to kod dvoraca na čiji koncept i identitet dogradnja novih dijelova neće imati utjecaja, a omogućiti će kvalitetnije provođenje nove namjene.

Preporukama su predviđeni određeni okviri zaštite za svaki dvorac temeljem pregleda postojećeg stanja, a detaljne konzervatorske smjernice za projekt obnove i prenamjene izraditi će se nakon provedenih

povijesnih i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja koja se objedinjuju u konzervatorsku studiju te uz arhitektonsku snimku postojećeg stanja građevine predstavljaju temeljnu konzervatorsku dokumentaciju. Za izradu detaljnih konzervatorskih smjernica za obnovu i prenamjenu dvorca potreban je i idejni projekt kojim će se izraziti potrebe nove namjene.

- GOSPODARSKE ZGRADE

Gospodarske zgrade bile su važan i neizostavan dio dvorskih kompleksa kao nositelji gospodarskih aktivnosti o kojima je ovisio razvoj i život vlastelinstva. Najčešće grupirane u jednom dijelu imanja, svojom su pojavnosću imale značajnu ulogu u formiranju karakteristične slike cjeline u kojoj je dvorac bio dominanta. Danas se prepoznaju kao ambijentalne vrijednosti koje se nastoji afirmirati očuvanjem ili rekonstrukcijom volumena i oblikovanja vanjštine. Osim ambijentalne vrijednosti, gospodarske zgrade mogu imati značajnu ulogu u održivoj prenamjeni jer predstavljaju razvojni potencijal i kapacitet za preuzimanje funkcija koje dvorac, zbog arhitektonskih vrijednosti i određenih ograničenja u obimu zahvata, često ne može ostvariti. Ovakva uloga gospodarskih zgrada u kontekstu cjeline posve je opravdana, ne samo zbog manje zahtjevnog stupnja zaštite u odnosu na zgradu dvorca, već i stoga što je u skladu s povijesnim načinom njihova korištenja.

S ciljem obnove i prenamjene rijetkih i cjelovito očuvanih primjera povijesnih gospodarskih zgrada, kao i očuvanja karakterističnog ambijenta i slike cjeline uz mogućnosti uvođenja novih namjena vezanih za nov način korištenja dvorca, izrađene su mjere zaštite prilagođene vrijednostima i stanju ove izgradnje. Najviši stupanj zaštite koji podrazumijeva primjenu konzervatorskih metoda (održavanje, sanacija, konzervacija, restauracija, restitucija) u očuvanju volumena, artikulacije pročelja, prostornog ustroja i konstruktivnih elemenata odnosi se na cjelovito očuvane i rijetke primjere kao što su vršilnice i žitnice kod

kojih osim očuvane ovojnice postoje povijesni konstruktivni elementi u vidu svodova ili krovišnih konstrukcija pa i elementi funkcionalne opreme. Usprkos očuvanosti konstruktivnih elemenata u interijeru, a s ciljem zadovoljavanja nove funkcije, ovdje su moguće određene intervencije kojima se povijesni koncept neće degradirati. Najveći je broj gospodarskih građevina donekle očuvane vanjštine na kojima će se primjenjivati konzervatorske metode u očuvanju volumena i oblikovanja pročelja, dok je unutarnji prostor moguće prilagoditi potrebama nove namjene. Poseban potencijal za novo korištenje nalazi se u mogućnostima zamjenske izgradnje na mjestu povijesnih gospodarskih zgrada o čijem postojanju ponekad svjedoče samo katastarske karte ili stare fotografije. U ovim je slučajevima moguća nova izgradnja u smislu faksimila povijesne zgrade (ukoliko postoji dokumentacija ili drugi materijalni izvori informacija na temelju kojih je moguće izvesti faksimil) ili suvremenog oblikovanja u osnovnim gabaritima povijesne zgrade koja se nalazila na tom mjestu.

- HORTIKULTURNO UREĐENE POVRŠINE

Neizostavni dijelovi dvorskih kompleksa, s važnim udjelom u njihovoj slici i identitetu, predstavljaju hortikulturno uređene površine. Pojavljivale su se u raznim formama i funkcijama, od reprezentativnih perivoja koji su bili namijenjeni šetnjama do ortogonalno koncipiranih cvjetnjaka te voćnjaka i povrtnjaka koji su često bili vezani za gospodarske zone. Danas ih baštinimo najčešće u vidu perivojno uređenih parkova, znatno rjeđe u formi geometrijske koncepcije, dok se u nekim primjerima kao zeleni okvir dvorca pojavljuju samo livade ili novozasađeni voćnjaci. Kod očuvanja hortikulturno uređenih površina nije riječ samo o povijesnim perivojima već o širem zelenom okruženju dvorca koje se u nekim primjerima vrednuje kao kulturni krajolik i važna sastavnica ovih kompleksa, odnosno njihova ambijenta.

Mjere zaštite su određene temeljem stupnja očuvanosti povijesne matrice i povijesnog biljnog fonda. Najviši stupanj zaštite odnosi se na malobrojne cjelovito očuvane situacije s povijesnom matricom, biljnim fondom i opremom. Znatno brojnije su situacije u kojima su očuvani fragmenti povijesne matrice, u pravilu iz 19. ili početka 20. stoljeća, kod kojih pristup obnovi, uz afirmaciju povijesnog koncepta, dozvoljava uvođenje novog biljnog fonda i opreme. Sve ostale zelene površine potrebno je uređenjem uskladiti s karakterom prostora, prema konzervatorskim smjernicama Ministarstva kulture.

AUTORI/RADNA GRUPA

---

dr. sc. Viki Jakaša Borić voditeljica, e-pošta: viki.jakasa-boric@min-kulture.hr

Ana Matanić dipl. ing. arh., e-pošta: ana.matanic@min-kulture.hr

Konzervatorski odjel u Zagrebu

Mesnička 49, 10000 Zagreb

tel: 01 4851 522

fax: 01 4851 519

dr. sc. Iva Papić, e-pošta: iva.papic@min-kulture.hr

Konzervatorski odjel u Osijeku

Kuhačeva 27, 31000 Osijek

tel.: 031 207 400

fax: 031/207-403

Ivana Peškan dipl. pov. umj., e-pošta: ivana.peskan@min-kulture.hr

Konzervatorski odjel u Varaždinu

Gundulićeva 2, 42000 Varaždin

tel.: 042 201 850

Sanda Zenko dipl. ing. arh., e-pošta: sanda.zenko@min-kulture.hr

Konzervatorski odjel u Krapini

Magistratska 12, 49000 Krapina

tel.: 049 371 342

Grafički prilozi: **Dalibor Šušnjić dipl. arheolog, Andrea Cukrov dipl. arheolog, Bruno Diklić dipl. ing. arh.**

Foto dokumentacija: **Vinko Madiraca dipl. arheolog, Zoran Bogdanović fotograf, mr. sc. Neven Bradić**

Arhivska dokumentacija: Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Konzervatorski odjel u Krapini, Konzervatorski odjel u Osijeku, Konzervatorski odjel u Varaždinu, Konzervatorski odjel u Vukovaru, Konzervatorski odjel u Varaždinu, konzervatorski odjel u Karlovcu, Konzervatorski odjel u Požegi, Hrvatski državni arhiv, Državna geodetska uprava, Institut za povijest umjetnosti.